

NADİR ŞAH'IN AFGANİSTAN SEFERİ VE BURADA KURDUĞU DÜZEN NADER SHAH'S AFGHANISTAN EXPEDITION AND HIS ORDER FOUNDED THERE

MUHAMMED BİLAL ÇELİK

Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Sakarya University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History
bcelik@sakarya.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-8246-134X>

SAYED SHAFİQUA SADAT

Okt., Tahar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Bölümü
Lecturer, Tahar University, Faculty of Education, Department of History
shafiq.sadat4321@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-1046-7360>

Atıf / Citation

Çelik, M. B. - Shafiqua S. S. 2020. "Nadir Şah'ın Afganistan Seferi ve Burada Kurduğu Düzen".
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute. 67, (Ocak-
January 2020). 471-479

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü- *Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi- *Received Date* : 22.08.2019
Kabul Tarihi- *Accepted Date* : 18.12.2019
Yayın Tarihi- *Date Published* : 31.01.2020
 <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4285>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate® programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - *Journal of Turkish Researches Institute*
TAED-67, Ocak - January 2020 Erzurum. ISSN-1300-9052
www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

NADİR ŞAH'IN AFGANİSTAN SEFERİ VE BURADA KURDUĞU DÜZEN NADER SHAH'S AFGHANISTAN EXPEDITION AND HIS ORDER FOUNDED THERE

MUHAMMED BİLAL ÇELİK-SAYED SHAFİQULA SADAT

Öz

18. yüzyılın ilk yarısında bugünkü İran topraklarında tarih sahnesine çıkan Nadir Şah, başta İran tarihi olmak üzere Osmanlı, Kafkasya, Türkistan ve Hindistan tarihi üzerinde derin izler bırakmıştır. İz bıraktığı yerlerden biri de bugünkü Afganistan topraklarıdır. Nadir Şah, Hindistan'a kaçan Afgan yağmacıları geri almak için Muhammed Şah'a elçi gönderdi. Ancak Muhammed Şah'tan olumlu yanıt alamadı. Bunun üzerine Nadir Şah büyük bir ordu ile Hindistan seferine çıkmak için önce Afganistan toprakları üzerine yürüdü. 3 Şubat 1737'de Nadir Şah, bir birliği Sistan'da bırakıp Delhek ve Dilaram yolundan Kandahar'a doğru ilerledi. Gereşk Hisar'na vardığında garnizondaki Afganlar Nadir Şah'ın ordusuna direnince Avşarlı topçusu, hisarın yüksek duvarlarına ateş açıp Kandahar şehrini dört yandan kuşattı. On bir ay süren kuşatmanın ardından 10 Nisan 1737 tarihinde Kandahar zapt edildi. Kandahar'ı ele geçirdikten oğlu Rıza Kulu Han'ı Afganistan'ın kuzey topraklarını fethetmek için gönderdi. Nadir Şah Kandahar'ı fethettikten sonra 11 Haziran 1738 tarihinden itibaren sırasıyla Gazne, Kabil, Celalabad ve 4 Aralık 1738 tarihinde de Peşaver'i hâkimiyeti altına aldı. Bu fetih ile birlikte, bugünkü Afganistan topraklarında Özbekler ile Babürlüler arasındaki sonu gelmeyen çatışmalar sona ermiş, kabileler arasındaki anlaşmazlıklar çözümlenmiş, böylece halk huzur ve sükûna kavuşmuş, talan ve yağmalamalar ortadan kalkmıştır. Ayrıca, Nadir Şah, ülkede yaptığı imar ve iskân faaliyetlerinin yanı sıra, burayı bir ilim merkezi olması için de gayret sarf etmiştir. Bu makalede Nadir Şah'ın Afganistan'ı fethi ile sonrasında bölgede kurduğu idari ve sosyal düzen üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nadir Şah, Afganistan, Kandahar, Kabil

Abstract

Nadir Shah, appeared in the first half of the 18th century on the stage of history in today-Iran, left a deep impression on the history of Iran, Ottoman Turkey, Caucasus, Turkestan and India. One of the places where he left his mark is today-Afghanistan territory. Nader Shah sent ambassador to Muhammad Shah to reclaim the Afghan looters who had fled to India. However, Muhammad Shah did not respond positively. Thereupon Nader Shah marched on the territory of Afghanistan with a large army before going out to the expedition to India. On 3 February 1737, Nader Shah left a military unit in Sistan and proceeded to Kandahar through the road of Delhek and Dilaram. When the Afghans in the garrison resisted Nader Shah's army when he arrived at the Gereshk Fort, Afsharid artillery opened fire on the high walls of the fort and besieged the city of Kandahar. After the siege lasting eleven months, Kandahar was conquered on 10 April 1737. After conquering Kandahar, his son Reza Quli Khan was sent to conquer the Afghanistan's northern lands. After conquering Kandahar, Nader Shah took control of Ghazna, Kabul, Jalalabad, and Peshawar on 4 December 1738. Through this conquest, the endless clashes between the Uzbeks and the Baburids in today-Afghanistan ended, the disputes between the tribes were resolved, so that the people gained peace and tranquillity, and the plundering and looting were eliminated. In addition, Nader Shah, as well as the zoning and settlement activities in the country, has made an effort to become this place as a science centre. This article will focus on the administrative and social order established by Nader Shah in Afghanistan after the conquest.

Key Words: Nader Shah, Afghanistan, Kandahar, Kabul

Structured Abstract

Since the first half of the 18th century, Afsharid Nader Shah, who has taken over management in today's Iranian geography, has left a profound impression on the history of Iran, Ottoman Empire, Caucasus, Turkestan and India. One of the places where he left his mark was the territory of Afghanistan today. Nader Shah, the most powerful statesman in the Safavid Empire, sent ambassadors to Mohammed Shah, the ruler of India at that time, to take back the Afghan looters who had fled to India. However, Muhammad Shah arrested the ambassador and so Nader Shah's did not end up as Nader Shah requested. Nader Shah became angry and decided to embark an expedition to India with a large army. He first marched on the territory of Afghanistan to punish the Baburid Emperor, which reigned in India. In other words, Nader Shah had to pass through Afghanistan to seize India. Hence Nader Shah first removed the Galzais, who ruled a part of Iranian territory from the centre and south of the country in the winter of 1729. Due to the problems with the Ottoman Empire, he could not go further and had to turn west. Through his expeditions extending to Anatolia and Iraq, he put the Ottoman rule into quite a nuisance. Nader also prevented Russia from being a threat to Iran. He seized Herat, which is a part of today's Afghanistan. After Herat expedition, he was proclaimed as shah at the quriltai held in the Mogan Plain on March 8, 1736, in this way the Safavid State ended. On February 3, 1737, Nader Shah left a unit in Sistan and headed down the road from Delhek and Dilaram to Kandahar in western Afghanistan. When the Afghans in the garrison resisted the army of Nader Shah, the Afsarid artillery opened fire on the high walls of the fortress and besieged the city of Kandahar. Thus, after a 13-month siege, the city of Kandahar completely surrendered to Afsarid Nader Shah. Then he sent his son Reza-Quli Khan to the northern lands of Afghanistan (Andhuy, Balkh, Kunduz and Badakhshan) to conquer. After the conquest of Kandahar, Nader Shah took control of Zabil, Ghazna, Kabul, Jalalabad and Peshawar on December 4, 1738. With this conquest, the endless clashes between the Uzbeks and the Baburids in Afghanistan's territory ended, and the disputes between the Abdalis and Galzai tribes in Afghanistan were resolved, so that the people were at peace and tranquillity, and the plunder and pillage were eliminated. So much so that no one dared to plunder again. In addition, Nader Shah, as well as the reconstruction and settlement activities in the country, has made an effort here to become a science centre. Nader Shah built fortresses and caravanserais at certain distances in Kandahar and other provinces in the west of Afghanistan. The most important city established by Nader Shah is Naderabad City. As soon as Nader Shah captured Kandahar, he moved its people to the city he had just built.

After the conquest of Afghanistan, Nader Shah emigrated Afsharids from the Khorasan region of Iran to Kandahar, Ghazna, Herat and Kabul. Some of the Afsharids were settled in the settlements established in the Ghazna and Kabul in 1738 by the order of Nader Shah. During the reign of Nader Shah, the Afsharid Turks lived mostly through military service, civil service and trade.

The Afsharids in Kabul were also involved in trade, civil service and farming. After Nader seizing Kabul, Nader Shah moved north to Kabul and then emigrated 40 Azerbaijanid Turk families from the Qarabagh region in northern Iran to the Dasht-i Qalan region of Afghanistan to strengthen his rule. Later, Dasht-i-Qalan was named Qarabagh with the wishes of Azerbaijanid Turks there. In addition, Nader Shah, apart from these two tribes, moved the Bakhtiarids under the rule of Safavid Empire from Iran to Helmand and Zabil provinces of Afghanistan. The patronizing of the men of arts and sciences in Afghanistan is regarded as one of the main issues of the city when it is considered in terms of urbanism. Nader Shah institutionalized the places he conquered and strengthened the bureaucracy by establishing new offices and structures at the centre of his own state. He transferred this experience to the regions he conquered through the rulers and beys of the cities. Again in this period, we observe that the central administration in the state mechanism is strengthened especially through the payment of taxes to one office and the revitalization of trade routes. It is important for Nader Shah to revitalize the trade roads, to build inns and caravanserais on the roads in terms of trade and development. In this period, Afghanistan has achieved especially a commercial development and

the welfare of the people has increased and so their loyalties to the centre have increased. The castles and inns were also repaired to preserve the conquered places. On the other hand, by building large water channels and bridges, agriculture, which is the main source of livelihood of the people, has been tried to be developed, and these efforts became vital steps for the town planning and economic progress of the region. Although the period of Nader Shah was a painful process due to wars for Afghanistan, a favorable environment was created for the people with the order that was established when the region was conquered.

Giriş

Afganistan toprakları esas itibarıyla tarih boyunca pek çok büyük devletin ilgisini çekmiş, dolayısıyla bu devletler buraya sahip olmaya özel önem vermişlerdir. Bu devletlerden, mesela Büyük İskender'in Makedonya Krallığı, İskitler, Sâsânîler, Emevîler, Sâmânîler, Gaznelîler, Selçuklular, Moğollar ve Timurlular yeniçağ dönemine kadar Afganistan topraklarına sahip olmuşlardır. Bu döneme kadar işgal altında da olsa nispeten tek idare altında kalan bugünkü Afganistan ülkesi, ne var ki, 16. yüzyılım başından itibaren kuzeyi Buhara Hanlığı (1500-1920), batısı ve güneyi Safevîler (1501-1736), doğusu da Babürlü Devleti'ne (1526-1858) tabi olarak varlığını sürdürmüştür. Bu parçalı yapı Nadir Şah'ın işgaline kadar neredeyse hiç bozulmadan devam etmiştir.

Pek çok tarihî kaynakta Asya'nın son büyük fatihi olarak tavsif edilen Nadir Şah, hükümdar olduğu dönemde (1736-1747) İran, Osmanlı ülkesi, Hindistan ve Batı Türkistan tarihinde derin izler bırakmıştır (Alpargu, Çelik 2009: 512). İz bıraktığı yerlerden biri de bugünkü Afganistan topraklarıdır.

Nadir Şahın Afganistan'a Yürümesi

1729 yılının kış mevsiminde Galzaylar'ı İran'ın merkez ve güneyinden uzaklaştıran Nadir'in¹ sıradaki hedefi esasında Hindistan'dı. Ancak Osmanlı Devleti ile yaşanan sorunlar onun önce batıya yönelmesine sebep oldu. Bir yandan Irak, bir yandan da Kars'a kadar uzanan seferlerle Osmanlı yönetimini oldukça sıkıntıya soktu. Bunun yanı sıra Rusya'nın da İran için bir tehdit olmasını engelledi (Olson 1975; Pour 1977; Ateş 2001). Müteakiben Moğan Ovası'nda toplanan kurultayda 8 Mart 1736 tarihinde şah ilan edilmesiyle de Safevi Devleti sona ermiş, İran tarihinde yeni bir Türk hanedanı iktidara gelmiştir (Özcan 2006: 276; Fraser 1742: 118-119; Lockhart 1938: 96-104).

Nadir, Osmanlı Devleti ile dinî problemler haricinde meseleleri belli bir düzeyde çözüme kavuşturursa da kesin darbeyi vuramamıştı. 1736 yılına geldiğinde ortam esasında bunun için gayet uygundu ve Rusya da Nadir Şah'a yardımcı olma konusunda hazırды. Ancak o güne kadar hem iç hem de dışarıda yapılan savaşlarda ülke halkı büyük sıkıntıya maruz kalmıştı. Osmanlı ile kalkışılacak kapsamlı bir savaş için hem yeni bir enerjiye/morale, hem de paraya ihtiyaç vardı. Nadir Şah bunu çözümlenin en pratik yolu olarak kendisine Hindistan'ı seçmişti. Oraya başarılı bir sefer gerçekleştirebilirse, devletin ve ordunun hem morali hem de parası artacaktı (Axworthy 2006: 177-178). Ancak oraya ulaşabilmesi için Afganistan topraklarını aşması gerekmekteydi. Ayrıca bu topraklarda yaşayan kabileler ülkesine büyük sıkıntılar yaşattığından onları kesin olarak sorun olmaktan çıkarmak emelindeydi (Lockhart

¹ Afganların Safevîlerin son döneminde İran'ı işgal girişimleri için bkz. Floor 1998; Lockhart 1958; Lockhart 1938: 35-45. 18. yüzyılın ilk yarısında Afganistan'ın en önemli iki kabilesi olan Abdalilerle Galzayların kökeni Halaçlara dayanır. Bu dönemde Galzaylar Bâbürlülüler, Abdaliler ise Safevîler ile ittifak halindeydiler. Bkz. Saray 1988: 405.

1938: 112). Esasında Nadir 1729 yılında bugünkü Afganistan'ın bir parçası olan Herat'ı 1729'da ele geçirmiş (Axworthy 2006: 81-82), bu ülkeye yönelik ilk kazanımını da gerçekleştirmişti. Müteakiben bölgedeki ilk fetih hareketini Kandahar eyaletinden başlatmak isteyen Nadir Şah 1732 yılının yaz mevsiminde Kandahar hükümdarı Hüseyin Sultan'a karşı bir ordu göndermeyi planlamıştı. Ancak 1736 yılının sonbaharına kadar, Osmanlı Devleti ile mücadeleler, Moğan Ovası'nda taç giymesi gibi meselelerle meşgul olduğundan bu ülkeye düzenleyeceği seferi ertelemek durumunda kalmıştır (Şafik 1388 hş.: 49-52; Mervi 1364 hş.: 127-129).

Nadir Şah İran'da Bahtiyarilerle savaşırken ordu için erzak hazırlamaya başlamıştı. 3 Şubat 1737'de Nadir Şah, İmam Verdi Bey Gerehlu Avşar'a vekâlet vererek bir grup özel savaşçıyı Sistan'da bırakıp Delhek ve Dilaram yolundan Kandahar'a doğru ilerledi (Necmi 1382 hş.: 84). Ayın 18'inde Gereşk mevkiinde Afgan ordusuyla karşılaştı. İki ordu arasında gerçekleşen korkunç savaşta Afganlar geriye çekilerek dağıldılar. Böylece Kandahar'ın Gereşk bölgesi Nadir Şah'ın eline geçti.

Daha sonra Nadir Şah, Babaali Bey ile Köse Ahmedlu'nun oğlu Kalbali Han Avşar'a Hezarcat ve Zemindaver bölgelerine doğru ilerlemesini emretti. Ayın 22'sinde Nadir Şah ordusunu Hilمند Gölü'nden geçirip Kandahar şehrine yöneldi. Nadir Şah'ın kuvvetlerinin şehre yaklaştığını öğrenen Kandahar eyaletinin komutanı Hüseyin Han Hotekî, Kandahar çevresinden asker toplamaya ve savaşa hazırlanmaya başladı (Larudi 1383 hş.: 112-113.). Bunun üzerine Nadir Şah'ın ordusu Ergendab Nehri'ne vardı. Bu durumu öğrenen Hüseyin Han, Nadir'in ordugâhını perişan etmek için gece yarısında süvarileriyle Ergendab Nehri'den geçip saldırı düzenledi. Ancak Afganlar kayıp vererek hiç bir şey elde edemedi geri döndüler. Bundan sonra, Nadir Şah Kandahar şehrini top ateşine tuttu. 12 Nisan 1737'de, Galzayların lideri Hüseyin, büyük kızı Zeyneb'i bir grup Afgan ileri gelenleriyle Nadir Şah'ın huzuruna gönderdi ve bağışlanmayı talep etti (Necmi 1382: 88; Axworthy 2006: 185-186). Nadir Şah onun gönderdiklerini kabul edince şehrin kapıları Avşarlı Devleti'nin ordusuna açıldı. Birkaç gün sonra Hüseyin Hotekî ile Galzay önderlerinin tamamı Babaveli kapısının önünde Nadir Şah'ın eteğini öptüler. Nadir Şah da Hüseyin'i ve yanındakileri öldürmekten vazgeçti ve hapisteki Zülfikar Han Abdalî'yi serbest bıraktı. Sonrasında Nadir Şah, Hüseyin, Zülfikar ve Ahmed Han Abdalî'yi aileleri ile birlikte Mazenderan'a sürgün etti (Mervi 1364 hş.: 504; Esterabadi 1341 hş.: 113-115.).

Böylece on üç ay süren kuşatmanın ardından Kandahar şehri tamamen Nadir Şah'ın eline geçti. Eski şehre yakın bir mahalde kendi ismini verdiği bir şehir inşa ettirdi (Özcan 2006: 277). Kandahar şehrinin halkı Nadirabad'a göç ettirildikten sonra Şah eski şehrin yerle bir edilmesi emrini verdi. Nadir Şah'a sığınan Tohi aşiretinin önderi Eşref Sultan, tekrar aşiretinin başına geçti ve şehrin civarındaki araziler bu aşirete verildi. Daha sonra Gereşk, Zemindaver ve Bost hisarlarını ele geçirmek amacıyla komutanlar gönderildi. Ardından Nadir Şah'ın emriyle Afganistan'ın güneyindeki Kelat ve Zabil şehirlerini fethetmek için harekete geçen Fethali Han oradaki Afganlarla savaşarak şehirleri ele geçirdi. Bu gelişmelerden sonra Nadir, bölgeden ordunun işine yarayabilecek bir grup Galzay ve Abdalî gencini ordusuna asker olarak kaydetti. Ardından da Zabil ve Ergendab şehirlerinden de 6.000 kişiyi Hindistan seferine katkı sağlamaları için ordusuna dâhil etti (Farhang 1993: 130).

Afganistan'ın batı bölgesindeki Kandahar'ın fethini müteakip Avşarlı kuvvetleri Gazne şehrini ele geçirmek amacıyla yola çıktı. Kabil eyaletinin güneybatısındaki Gazne

vilayetinde, Kabil valisi Nasır Han'ın desteğiyle Afganlar, Nadir Şah'a karşı askerî hazırlıkta bulunmaktaydı (Mervi 1364: 100). Bu durumu haber alan Nadir Şah topçu birliğinin de dâhil olduğu büyük bir orduyla Gazne üzerine yürüdü.² Gazne şehri Nadir Şah'ın kuvvetlerine karşı koyamadı. Nadir, Gazne topraklarında ordusuyla ilerleyişine devam etti ve ordusu, üç koldan Gazne'deki kalelere saldırdı (Necmi 1382 hş.: 94-95). Ancak Kabil Eyaleti'nden Nasır Han komutasındaki Babürlü ordusu, Gazne'nin Nadir Şah'ın eline düşmemesi için Afganlar'ın yardımına geldi. Bunun üzerine Nadir Şah, Nasır Han'ın kuvvetlerini etkisiz hale getirmek için 6.000 Avşar süvarisini iki topla beraber Hayırmendabad bölgesinden düşman kuvvetlerine doğru gönderdi. Kendisi süvarileriyle, Tarnak Nehri'nde Hacı Han öncülüğünde 4.000 süvarinin ulaşmasını bekledi. Nadir Şah, Hacı Han kuvvetleriyle birleşip Zabil'deki diğer kuvvetlerini de yanına alarak Gazne şehrinin dışında cephe alan Nasır Han ve Afganlar üzerine yürüdü. Taraflar arasında gerçekleşen çatışmanın sonucunda Nasır Han'ın kuvvetleri yenilse de Afganlar direnmeyi sürdürdü (Mervi 1364 hş.: 556-559).

11 Haziran 1738'de Nadir'in ordusu güney ve batıdan Gazne şehrine saldırdı. Bunun üzerine şehrin komutanı Musa Han, şehri terk etse de şehrin dışında bulunan 600 Afgan askerî savaşıma başladılar. Ama bir sonuç alamadan geri çekildiler. Bunun üzerine Nadir Şah, sivil halkın şehrin kapılarını açarak teslim olmasını istedi. Kaçış yolu bulamayan şehir halkı Nadir Şah'a teslim oldu. Bu arada Nasır Han, bir grup askerîyle birlikte Kabil'e kaçıyordu.³ Nadir Şah Gazne eyaletini kontrol altına aldıktan sonra Nasır Han'ın peşine düşerek Kabil'e yöneldi. Bu arada Şah'ın öncüleri, Şirdehan Çölü'nün yakınındaki Aluhek'te küçük Afgan topluluklarına rastladılar. Nadir Şah'ın kuvvetlerinin saldırılarına dayanamayan Afganlar, çöle giden tüm yolları silahlı piyade topluluklarıyla kapattı. Bunu öğrenen Nadir Şah, süvari kuvvetlerini çölün 6 kilometre uzağında bir araya getirerek, bölge halkından birkaç kişinin yardımıyla 1.000 piyade askerî ve dört top ile birlikte başka yolla çöle doğru ilerledi. Nadir Şah'ın piyade kolları çöle varır varmaz Afganlar hisarlarından ateş etmeye başladı. Nadir Şah büyük kayıp vermesine rağmen Kabil'in Şirdehan bölgesini ele geçirdi (Larudi 1383 hş.: 128-129; Seyyidi 1385 hş.: 49). Bunu duyan Babürlü askerleri Kabil'e doğru kaçarak Peşaver-Kabil kuvvetlerinin komutanı Nasır Han'a, Nadir Şah'ın ordusunun ilerlediğini aktardılar. Babürlü sarayından Nasır Han'a, ne şekilde olursa olsun Nadir'in saldırısına engel olması emri verilerek yardımcı kuvvetler gönderileceği belirtildi. Ancak Babürlü Devleti Nasır Han'a hiçbir yardım ulaştırmadığından, Nasır Han, Kabil garnizonunu, oğlu Şirze Han'a emanet ederek kendisi Peşaver'e geçti (Mervi 1364 hş.: 563-565). Şirze Han, Rahim Han Afganî'nin, bir grup ulemanın ve şehrin büyüklerinin yardımıyla Kabil halkını Nadir Şah'a karşı savaşıma yönlendirdi. Ama bir sonuç alamayınca Nadir Şah'a bir grup Afgan'ı gönderip şehir halkının beyaz bayraklarla yakında dışarı çıkıp şehri teslim edebileceklerini ilettiler. Ancak bir gün geçtiği halde şehir teslim olmayınca, Nadir Şah şehre saldırı düzenledi (Hanway 1346 hş.: 187-189). Ertesi gün Şirze Han, kuvvetiyle şehrin kalesinden çıkıp Nadir Şah'a karşı savaşa girişti. Ancak başarılı olamayıp geri çekildi. Akşam olunca Nadir Şah'ın fermanıyla ordusu şehrin en sağlam ve en

² Nadir'in Kandahar şehrinin dışındaki savaş kalesi olarak kurduğunu ve askerî garnizon olarak kullanılan Nadirabad ile Gazne arasında 380 kilometre vardı.

³ Kabil, Gazne şehrinin 125 kilometre doğusunda bulunur. Burası Hayber Boğazı'nın anahtarı ve geniş Hindistan ülkesinin tek kale ve geçididir. Kabil şehri üç yandan dağlarla çevrili olup orduların geçebileceği tek güzergâh, nehirdir. Kabil Nehri bu yoldan şehre girerek doğuya yönelir. Şehrin güneydoğusundan güneybatısına kadar surlardan kurulmuş olan duvar, doğudaki dağlardan nehre katılır; bir başka köşeden ise batıdaki dağlara uzanır.

büyük askeri kalesi olan Okabin Kalesi'ne doğru ilerledi. Okabin Kalesi'nin yakınlarında taraflar arasında yaşanan şiddetli bir çatışmada Afganlar kayıp verdi. Savaşın on ikinci gününe gelince Kabilliler, şehrin büyüklerinden bir grubu Nadir'in huzuruna göndererek aman dilediler.

Kabil eyaletini tamamıyla ele geçiren Nadir Şah'ın askerleri, müteakiben 115 kilometrelik Kabil-Celalabad yolunu aştılar. Nadir Şah, 9.000 süvari ve 2000 piyadeyi baskın yapmak ve Celalabad komutanı Mir Abbas'ı tutuklamak üzere Celalabad'a gönderdi. Bu kuvvetler, Celalabad yakınlarına varınca şehirde bulunan Mir Abbas, yakınları ve şehrin bir grup ileri geleniyle kaçarak dağlara sığındı. Müdafaasız kalan Celalabad şehri, Nadir Şah'ın kuvvetleri tarafından kısa sürede fethedildi. Bu sırada bir elçilik heyeti Hindistan'dan Nadir Şah'ın yanına gelerek Babürlü hükümdarı adına kendi topraklarına yapılan saldırının nedenini ona sordular. Nadir Şah, alaycı bir gülümsemeyle, bunun cevabını bizzat Babürlü Devleti'nin başkentinde vereceğini söyledi ve onları bunu anlatmaları için Muhammed Şah'a, Delhi'ye geri gönderdi (Seyyidi 1385 hş.: 56).

Nadir Şah Celalabad'ı tamamen ele geçirdikten sonra ordusuna Hayber Ovası'na doğru ilerleme emrini verdi. Karşısına çıkacak olan yolları keşfetmek için öncü birlik olarak ilerleyen Hacı Han Bey, Barik-Abe'nin yakınında çadırını kurdu. Süvarilerin birinci grubu, Peşaver'e üç kilometre mesafedeki Hacı Han'ın yardımına vardıktan hemen sonra şehri fethetmek amacıyla harekete geçtiler. Nadir Şah, ordunun peşinden piyadelerin de Peşaver'e doğru hemen yola çıkmasını emretti (Necmi 1382: 103). 1738 yılının sonuna doğru süvariler Deka'yı savaşmadan ele geçirdi.

22 Kasım 1738 tarihinde Babürlü Nasır Han, büyük bir ordu ile Cemrud'un güneyine giden tüm yolları korumaktaydı (Seyyidi 1385 hş.: 57). Bunun üzerine Nadir Şah 4 Aralık'ta bir bölük süvari ve Afgan birlikleri ile beraber hızla tek alternatif güzergâh olan Seçube yoluyla Hayber Boğazı'na harekete geçip düşman ordusunu çevreledi. Nadir Şah, Peşaver şehrinin halkına eğer teslim olurlarsa can ve mallarına zarar gelmeyeceğine dair teminat verip mektup gönderdi. Böylece 10 Aralık 1738'de Peşaver halkı, şehrin kapılarını direnmeden Nadir Şah ordusuna açarak teslim oldu. Nadir Şah da teslim olanlara karşı şefkatli davranıp zarar vermeme sözünü tuttu. Böylece Bedeşhan dışında bütün Afganistan'ı ele geçiren Nadir Şah, ordusuyla Babürlü Devleti'nin topraklarında ilerleyerek Karnal denilen bölgede Şah Cihan kuvvetleriyle karşılaşmıştır.

Nadirabad Şehri

Nadir Şah Afganistan'ın batı topraklarını ele geçirdikten sonra Kandahar eyaletinde ve çevresinde ticareti⁴ geliştirmek için bölgede kaleler ve belirli mesafelerde kervansaraylar kurdu. Nadir Şah'ın emriyle kurulan şehirlerden en önemlisi Nadirabad Şehri'dir (Şafık 1388 hş.: 251). Bu şehir, Kandahar'ın Pencvayı ilçesinin kuzeyinde kendi askerleri ve bölgenin mimarları tarafından taşlar ve balçık kullanılarak altı ayda yapıldı. Şehrin içerisinde bulunan kaleler savunma; şehrin çevresindeki evler de Abdalî Kabilelerini yerleştirmek amacıyla kullanılmıştır. Nadir Şah Hindistan seferinin son hazırlıklarını bu şehirde yapmıştır. Ayrıca Hindistan seferinden zaferle dönen Nadir Şah Buhara seferine çıkmak üzere

⁴ Nadir Şah'ın hâkimiyeti döneminde Afganistan ticareti transit, ithalat ve ihracat alanlarında Hindistan, Çin, İran, Mâverâünnehr ve Osmanlı Devleti ile yeniden geliştirildi. Bu dönemde Afganistan'ın ticareti birkaç bin at ve deve den oluşan kervanlarla canlı bir şekilde devam etti.

Nadirabad'da iki hafta ordusu ile birlikte konaklamıştır. Ahmed Şah Dürranî döneminde Kandahar şehrinin nüfusunun çoğalmasıyla, şimdiki Kandahar Şehri kurulunca Nadirabad şehri itibarını kaybederek gün geçtikçe harabeye dönüşmüştür. Şu an Nadirabad şehriden kalan izler rahatlıkla görülebilmektedir. Bununla birlikte Nadir Şah'ın Hindistan seferini kazandıktan sonra Kandahar'a gelirken yanına büyük miktarda servet, mücevher, ilim ve sanat adamlarını almış ve bunlardan bir kısmını Kabil, Kandahar ve Herat şehirlerinde bırakmıştır.⁵

Nadir Şah Avşar'ın Afganistan Topraklarına Yaptırdığı Göçler

Nadir Şah'ın Afganistan'a yaptırdığı göçlere, ilk olarak Kandahar Eyaleti'ni ele geçirmesi sırasında rastlanmaktadır. Nadir Şah, Kandahar Eyaleti'ni ele geçirmek amacıyla öncelikle 600 kişilik Avşar Türkü'nü,⁶ asker olarak İran'ın Horasan bölgesinden Afganistan'a getirmiştir. Kandahar Eyaleti ele geçirildikten hemen sonra da onlardan bir kısmını Herat Eyaleti'nde yerleştirilmek üzere buraya gönderdi. Herat'ta yaşayan Avşar Türkleri, geçimlerini çiftçilik ve ticaretle sağlıyorlardı. Geri kalanı ise 1738 yılında Nadir Şah'ın emriyle Gazne ve Kabil Eyaletlerinde kurulan ev ve yerleşim merkezlerine yerleştirildi (Saray 2002: 14; Büyükbaş 2006: 23). Nadir Şah döneminde Avşar Türkleri çoğunlukla askerlik, memurluk ve ticaretle hayatını sürdürmüşlerdir.

Kabil'de olan Avşarlılar da ticaret, devlet memurluğu ve çiftçilik ile uğraşmaktaydılar.⁷ Nadir Şah, Kabil Eyaleti'ni ele geçirdikten sonra Kabil'in kuzeyine doğru ilerledi ve sonra hâkimiyetini güçlendirmek amacıyla İran'ın kuzeyinde bulunan Karabağ bölgesinden 40 Azeri ailesini Afganistan'ın Deşt-i Kelan bölgesine göç ettirdi. Daha sonra Deşt-i-Kelan, oradaki Azerilerin istekleri ile Karabağ ismiyle adlandırıldı. Ayrıca Nadir Şah bu iki boyun dışında 1732 yılında Safevî Devleti hâkimiyeti altında olan Bahtiyarileri de, İran'dan Afganistan'ın Helمند ve Zabil illerine göç ettirmiştir (Estrabadi 1341: 377).

Afganistan'ı isyanlar, iç karışıklıklar ve siyasi istikrarsızlık zamanlarında fetheden Nadir Şah, seleflerinden farklı bir tavır takınarak şehirleri imar etmeye yönelmiş, ilmî ve kültürel anlamda mühim gelişmelere imza atmıştır. Yukarıda değinmiş olduğumuz bu gelişmeler, Nadir Şah döneminde tecrübeli bir devlet bilincinin oluştuğuna işaret etmektedir. Adli yapıda sert yaptırımların uygulanması, toplumsal birlik ve düzeni oluşturmada mühim unsurlardan biri olmuştur. Nadir Şah, Afganistan'ın ilmî ve entelektüel gelişimini önemseyerek, bu toplumsal düzen içerisinde ciddi atılımlar yapmıştır. Bölgede İslâmî ve diğer ilimlerin gelişimi için birçok öğrenci yetiştirilmiş, âlim görevlendirilmiştir. Hatta müzik

⁵ Hindistan'dan getirdiği servet ve ganimetlerle ilgili detaylı bilgiler için bkz. Sevinç 2011: 18-19.

⁶ Bugün Afganistan'da yaşayan Avşarlar, Türklerin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Savaşlarda başlarına geçirdikleri kırmızı külahlardan dolayı "Kızılbaş" olarak adlandırılan bu grup, Türkçe ile Farsça'nın Deri şivesine yakın bir dille konuşurlar. Çoğu Şiiliğe mensup olan Avşar Türkleri, günümüzde daha çok Afganistan'ın başkenti Kabil'in Kart-i Avşar denilen bir yerleşim merkezinde diğer soydaşlarıyla beraber yaşamaktadırlar. Avşarlar'ın genel nüfusa oranı 1917 yılında Amerikan Kongresi Federal Araştırma Birimi tarafından yapılan Afganistan Ülke Araştırmasına göre %1 olarak ifade edilmektedir. Araştırmanın yapıldığı yıl, ülkenin nüfusu 19,5 milyon olduğuna göre Avşarlar'ın o zaman 105 bin civarında olduğu söylenebilir.

⁷ Nadir Şah Avşar'ın kumandanlarından birisi olan ve daha sonra Afganistan Hükümeti'ne geçen Ahmed Şah Dürranî zamanında sarayında çok fazla güç ve etki elde etmişlerdir. Emir Abdurrahim devrinde devlete ihanet ile suçlanarak bütün mal mülküne el konulmuş ve onlara eziyet edilmiştir. Bkz. Büyükbaş 2006: 23.

alanında dahi gelişmelerin olması, entelektüel gelişime verilen önemi ifade etmesi açısından değerlidir.

Afganistan'da ilim ve sanat ehlinin sahiplenilmesi, şehircilik açısından değerlendirildiğinde, şehrin aslını oluşturan hususlardan sayılır. Tarihî veriler bize, Nadir Şah'ın almış olduğu vergileri, yerinde hizmet olarak halka sunduğunu nakletmektedir. Fethettiği yerleri kurumsallaştıran Nadir Şah, kendi devletinin merkezinde de yeni divanlar ve yapılar kurarak bürokrasiyi güçlendirmiştir. Bu tecrübeyi de şehirlerin yöneticileri ve beyleri aracılığıyla fethetmiş olduğu bölgelere aktarmıştır. Yine bu dönemde, özellikle vergilerin tek bir yere ödenmesi ve ticaret yollarının tekrar canlandırılmasıyla, devlet mekanizmasında merkezî iradenin daha da güçlendiğini müşahade ediyoruz. Nadir Şah'ın ticaret yollarına tekrar canlılık kazandırması, yollar üzerinde hanlar ve kervansaraylar inşa ettirmesi, ticarete ve kalkınmaya verilen önemi göstermesi açısından önem arz eder. Bu dönemde özellikle Afganistan ticari bir gelişim sağlamış ve halkın refah seviyesi yükselerek merkeze olan bağlılığı artmıştır. Kaleler ve hanlar da onarılarak fethedilen yerlerin muhafaza edilmesi düşünülmüştür. Bu da bölgede kalıcı olmak istemenin bir işareti olarak karşımıza çıkar. Diğer yandan büyük su kanalları ve köprüler inşa edilerek devletin/halkın temel geçim kaynağı olan tarımın geliştirilmeye çalışılması, bölgenin imarı ve iktisadi kalkınması açısından hayati adımlar olmuştur. Nadir Şah devri, Afganistan için önce savaşlarla sancılı bir süreç olsa da, bölge alınınca kurulmaya başlanan düzenle halk için elverişli bir ortam oluşmuştur.

Sonuç

Asya tarihinin en dikkat çeken hükümdarlarından biri olan Nadir Şah, büyük bir cihangir olarak pek çok yere sefer düzenleyerek fütuhat gerçekleştirmiştir. Fethettiği yerlerden biri de bugünkü Afganistan ülkesidir. Nadir Şah Afganistan'da yaptığı fetihler kuru bir işgal ve ganimet anlayışından ibaret olmamıştır. Onun Afganistan'a yürümesi de esas itibarıyla Hindistan'a kaçan Afgan yağmacıları yakalamak içindi. Bu işi diplomatik yolla yapmak istedi ama Hindistan Şahı Muhammed, Afganları Nadir'e iade etmedi. Bunun üzerine Nadir Şah önce Afganistan topraklarına yöneldi. Nadir Şah mücadelelerinde insanların kanının dökülmesini istemiyordu. Çünkü Kandahar'ı fethederken Afganlarla barış yaptı; ayrıca Gazne halkıyla da aynı şekilde barış yaptı ve Afganlardan ordusuna asker kaydettirdi.

Nadir Şah, Afganistan'ı kendisine tabi kıldıktan sonra burada pek çok imar ve iskân faaliyetleri gerçekleştirmiş, önemli yatırımlar yapmış, bölgenin entelektüel seviyesini artırmak için de fethedilen diğer bölgelerden pek çok bilim insanını buraya yönlendirmiştir. Bunun yanı sıra İran'dan Avşarları ve Bahtiyarileri Afganistan topraklarında yerleştirmiştir.

Kaynaklar

- Alpargu, M., M. Bilal Çelik (2009). Nadir Şah'ın Batı Türkistan Seferi ve Sonuçları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 511-530.
- Ateş, Abdurrahman (2001). *Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Axworthy, M (2006). *The Sword of Persia: Nader Shah, From Tribal Warrior to Conquering Tyrant*. London: I. B. Tauris.
- Büyükbaş, M. (2006). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşturulan Yeni Yönetim Yapısı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Farhang, M. E. (1993). *Afganistan Der Penc Karn-i Ahir*. Meşhed: İrfan.
- Floor, W. M. (1998). *The Afghan Occupation of Safavid Persia, 1721-1729*. Paris: Association pour l'avancement des études iraniennes.
- Fraser, James (1742). *The History of Nadir Shah, formerly called Thamas Kuli Khan, the present Emperor of Persia; to which is prefixed a short History of the Moghol Emperors*. Londra: W. Strahan.
- Hanway, Jonas (1346 hş.). *Zindegi-i Nadir Şah*. tr. İsmail Devlet Şahî, Tahran: Bengah-i Tercüme Neşr-i Kitab.
- Larudi, N. (1383 hş.). *Nadir: Piser-i Şemşir*. Tahran: Dünya-yı Kitab.
- Lockhart, Laurence (1938). *Nadir Shah: A Critical Study Based Mainly Upon Contemporary Sources*. London: Luzac & Company.
- Lockhart, Laurence (1958). *The Fall of the Safavi Dynasty and the Afghan Occupation of Persia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mirza Mehdihan Esterabadî (1341 hş.). *Dürre-i Nadiri*, ed: Seyid Cafer Şehidî, Tahran. Şirket-i İntişarat-ı İlmi ve Ferhengi.
- Muhammed Kazım Mervî (1364 hş.). *Alemara-yı Nadiri*. ed: Muhammed Emin Riyahî, Tahran: İntişarat-ı İlmi ve Ferhengi.
- Necmi, N. (1382 hş.). *Nadir Şah: O'kab-i Kelat*. Tahran: Gotenberg.
- Olson Robert W. (1975). *The Siege of Mosul and Ottoman-Persian Relations 1718-1743: A Study of Rebellion in the Capital and War in the Provinces of the Ottoman Empire*. Bloomington: Indiana University.
- Özcan, Azmi (2006). "Nadir Şah", *DİA*, 32, 276-277.
- Pour, Ali Djafar (1977). *Nadir Şah Devrinde Osmanlı İran Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarih Kürsüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Saray, M. (2002). *Afganistan ve Türkler*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Saray, Mehmet (1988). "Afganistan". *DİA*, 1, 401-408.
- Sevinç, T. (2011). Nadirşah'ın 1738-1739 Hindistan Seferi ve Sonuçları. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 13-35.
- Seyyidi, A. (1385 hş.). *Nadir Şah Avşar Horasani*. Kabil: Saadet.
- Şafik, R. (1388 hş.). *Nadir Şah*. Tahran: Veliasr.

